

## Tyrimas dėl maisto produktų kainų pokyčių

### I. Tyrime panaudoti duomenų šaltiniai

Žemės ūkio ir maisto produktų rinkos informacinės sistemos (ŽŪMPRIS) duomenys apie žaliavos supirkimo ir produktų didmenines bei mažmenines kainas pieno ir grūdų produktų sektoriuose 2010 m. birželio 1 d. – rugsėjo 17 d.

Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto (LAEI) analizė apie kainų tendencijas minėtuose sektoriuose 2007 – 2010 metais.

Pieno ir grūdų produktų sektoriuose veikiančių įmonių pateikti duomenys apie pirkimo (pardavimo) kainų pasikeitimus 2010 m. birželio 1 d. – rugsėjo 20 d. ir tokių pasikeitimų priežastis.

Ankstesnių Konkurencijos tarybos vykdytų rinkos tyrimų duomenys apie maisto produktų gamintojų kainų struktūrą.

Statistikos departamento ir *Eurostat* skelbiami statistiniai duomenys.

Europos Komisijos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos analizės apie maisto produktų kainų pokyčius.

Žiniasklaidos skelbiama informacija apie įvykusius ir numatomus maisto produktų kainų pokyčius Europos Sąjungos (ES) valstybėse narėse.

### II. Nustatytos faktinės aplinkybės

ŽŪMPRIS duomenimis<sup>1</sup>, 2010 m. birželio – rugsėjo mėn. laikotarpiui būdingas kai kurių pieno ir grūdų produktų mažmeninių kainų augimas didžiuosiuose prekybos tinkluose. 2,5 proc. riebumo geriamasis pienas *tetrapak* pakuotėje atskiruose prekybos tinkluose brango 1,23-2,05 proc., „Tilsit“ tipo sūris – 0,83-12,07 proc., batonas – 2,1-3,47 proc., duona ruginių miltų pagrindu – 2,45-11,56 proc. Kitų ŽŪMPRIS stebimų pieno ir grūdų produktų mažmeninių kainų pokyčių neužfiksuota (pavyzdžiui, grietinės, aukščiausios rūšies kvietinių miltų) arba jų kainos atskiruose prekybos tinkluose minėtu laikotarpiu mažėjo (pavyzdžiui, sviesto, varškės).

Remiantis LAEI pateikta informacija<sup>2</sup>, per tą patį laikotarpį tiek vidutinė didmeninė pieno produktų kaina, tiek bazinio riebumo pieno vidutinė supirkimo kaina nežymiai sumažėjo; aukščiausios rūšies kvietinių miltų vidutinė didmeninė kaina padidėjo 16 proc., ruginių sijotų miltų – 3,7 proc., batono išliko daugmaž stabili, o ruginės duonos – sumažėjo 7 proc.; maistinių kviečių vidutinė supirkimo kaina minėtu laikotarpiu išaugo 30,5 proc., o maistinių rugių – 28,2 proc.

Vertinant atitinkamų produktų mažmeninių kainų pokytį per metus (t.y. 2010 m. rugsėjo mėn. lyginant su 2009 m. rugsėjo mėn.)<sup>3</sup> pastebimas šių produktų kainų didėjimas visuose prekybos tinkluose. Daugiausiai brango keletas būtinausių produktų: 2,5 proc. riebumo geriamasis pienas vidutiniškai pabrango 25,1 proc., grietinė 30 proc. riebumo – 26,3 proc., sviestas – 21,9 proc., varškė – 12,3 proc., „Tilsit“ tipo sūris – 14 proc., duona ruginių miltų pagrindu – 10,8 proc.

Savo ruožtu vidutinė pieno supirkimo kaina per metus padidėjo 50 proc., vidutinė didmeninė pieno produktų kaina Lietuvoje padidėjo 6,2 proc., eksporto – 43,8 proc. Lietuvoje parduodamo geriamojo pieno vidutinė didmeninė kaina per metus išaugo 13 proc., grietinės – 20 proc., sviesto – 27 proc., varškės – 10 proc. Maistinių kviečių vidutinė supirkimo kaina išaugo 52,5 proc., maistinių rugių – 88,9 proc., aukščiausios rūšies kvietinių miltų vidutinė didmeninė kaina – 6,7 proc., tuo tarpu ruginių sijotų miltų vidutinė didmeninė kaina sumažėjo 9,4 proc., ruginės duonos – 13,7 proc., batono – 3,4 proc.<sup>4</sup>

2010 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. pranešimai apie numatomą ar jau prasidėjusį kainų augimą pasirodė Latvijos<sup>5</sup>, Estijos<sup>6</sup>, Vokietijos<sup>7</sup>, Didžiosios Britanijos<sup>8</sup> žiniasklaidoje.

### III. Analizė

Mažmeninės maisto produktų kainos susiformuoja atitinkamam produktui judant skirtingais maisto tiekimo grandinės lygmenimis (žemės ūkio sektorius – maisto perdirbimo pramonė – platinimo sektorius). Taigi, galutinių - vartotojų mokamų kainų pokyčiai gali priklausyti nuo įvairių pasikeitimų bet kuriame iš šių lygmenų.

Pastaraisiais metais maisto produktų brangimo problema jau buvo išryškėjusi ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje, o taip pat ir visame pasaulyje. Maisto produktų kainų kilimo problemas nagrinėjo ir Europos Komisija (2009 m. spalio 28 d. Komisijos komunikatas „Veiksmingesnė Europos maisto produktų tiekimo grandinė“ KOM/2009/591<sup>9</sup>), kadangi ši tendencija 2007-2008 m. buvo būdinga daugumai valstybių narių. Buvo atkreiptas dėmesys tiek į struktūrinius veiksnius (tokius kaip gyventojų skaičiaus pasaulyje augimas, besivystančių ekonomikų pajamų didėjimas), tiek ir į tam tikrus laikinus veiksnius (pavyzdžiui, nepalankios gamtinės sąlygos, valstybių taikomi eksporto draudimai), kurie neišvengiamai daro įtaką ir galutinėms maisto produktų kainoms. Buvo pastebėta bendra tendencija, kad nuo 2008 m. antrojo ketvirčio pradėjus labai greitai mažėti žemės ūkio prekių (žaliavų) kainoms, didmeninės maisto produktų kainos ES toliau didėjo iki 2008 m. ketvirtojo ketvirčio, o mažmeninės kainos nemažėjo dar ir 2009 m. pradžioje. Be to, maisto produktų didmeninių ir mažmeninių kainų mažėjimas buvo gana lėtas palyginus su žemės ūkio prekių kainų mažėjimu. Maisto produktų perdirbėjų ir platintojų reakcija buvo ne tokia staigi kaip reakcija į kainų augimą 2007 m. Tokius neatitikimus, pažymi Europos Komisija, iš dalies lemia struktūriniai sistemos trūkumai, pavyzdžiui, grandinėje veikiančių tarpininkų skaičius ir konkurencinė tam tikros grandinės grandžių struktūra; prie to prisideda sandorio šalių derybinės galios skirtumai, nepakankamas rinkos skaidrumas ir antikoncepciniai veiksmai. Remdamasi savo atlikta analize jau 2009 m. pabaigoje Europos Komisija pažymėjo, kad nuosmukiui pasaulyje baigiantis, nereikėtų stebėtis, jeigu žemės ūkio prekių kainos vėl pradėtų sparčiai augti, o tuo tarpu dėl rinkos veikimo trūkumų maisto produktų mažmeninės kainos gali išaugti neproporcingai. Taigi pastebima tendencija nėra išskirtinė Lietuvai. Dažnai pastebimas labai greitas kainų kilimas kylant gamybos išteklių kainoms ir žymiai lėtesnis jų mažėjimas nėra neįprastas konkurencinėms rinkoms ir nebūtinai reiškia oligopolijos veikimo ypatumus ar draudžiamų susitarimų egzistavimą<sup>10</sup>.

*Eurostat* duomenimis<sup>11</sup>, 2010 m. rugpjūčio mėn., lyginant su 2009 m., maisto tiekimo grandinėje vartotojo (mažmeninės) kainos ES 27 išaugo 1,8 proc. Lietuvoje šis padidėjimas mažesnis už ES vidurkį (0,9 proc.), Latvijoje labai panašus (1 proc.), tuo tarpu Lenkijoje 2,2 proc.

Statistikos departamento duomenimis<sup>12</sup>, 2010 m. antrąjį ketvirtį, pirmą kartą nuo 2008 m. trečiojo ketvirčio, užfiksuotas BVP augimas (1,3 proc.). Savo ruožtu per ketvirtį BVP išaugo 3,2 proc. ir šis augimas buvo didžiausias ES (*Eurostat*<sup>13</sup>). Prognozuojamas ekonomikos, o tuo pačiu ir paklausos, atsigavimas gali skatinti Europos Komisijos analizėje minėtą maisto produktų kainų augimą. 2010 m. rugsėjo mėn., lyginant su rugpjūčio mėn., Lietuvoje užfiksuota 0,6 proc. infliacija, o per metus kainos išaugo 1,8 proc.<sup>14</sup>

Šios prognozės teisingumą patvirtina ir šiuo metu pastebėta kainų kilimo tendencija ne tik Lietuvoje, bet ir kitose ES valstybėse narėse. Panašaus pobūdžio pranešimai apie numatomą ar jau prasidėjusį kainų augimą 2010 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. pasirodė Latvijos, Estijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos žiniasklaidoje<sup>15</sup>. Taigi, iš tokių pranešimų matyti, kad su analogiška problema susiduria ir kitų valstybių vartotojai, todėl tai nėra specifinė Lietuvos problema. Be to, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija paskelbė prognozę<sup>16</sup>, kad per ateinančią dešimtmetį žemės ūkio produktų kainos augs apie 15-40 proc. dėl didėjančios paklausos besivystančiose šalyse, biodegalų gamybos bei energijos išteklių brangimo. Prognozuojama, kad per artimiausius 10 metų vidutinė kviečių ir pašarinių grūdų kaina bus nuo 15 iki 40 proc. didesnė nei laikotarpiu tarp 1997 ir 2006 m., pieno produktų kainos – nuo 16 iki 45 proc. didesnės. Taigi, išvelgiamos tam tikros struktūrinės

priežastys maisto produktų kainų augimui.

Maisto produktų pasiūlos nukreipimo galimybės į kitas šalis, taigi ir galimybė, jog kainos galėtų augti dėl sumažėjusios pasiūlos pieno ir grūdų produktų sektoriuose, skiriasi. Statistikos departamento duomenimis<sup>17</sup>, 2009 m. pieno ir jo produktų pardavimo Lietuvos rinkoje pajamos sudarė 50 proc. pardavimo pajamų, todėl galima manyti, jog konkurencinėms sąlygoms leidžiant ir esant palankiai situacijai eksporto rinkose, tai suteiktų galimybę pieno produktų gamintojams didinti didmenines pieno produktų kainas Lietuvos rinkoje. Savo ruožtu miltų ir duonos gamintojai iš pardavimų Lietuvos rinkoje gavo 92 proc. pajamų<sup>18</sup>, todėl turi ribotas pasiūlos nukreipimo galimybes. Atsižvelgiant į tai, galima konstatuoti, jog gamintojų galia yra didesnė pieno produktų sektoriuje. Vis dėlto, įvertinus tyrimo metu surinktus duomenis, galima daryti išvadą, kad pastaruosiu metu gamintojų galimybės didinti kainas buvo suvaržytos sumažėjusios vartotojų perkamosios galios.

Be abejo, kainų didėjimą ne visada nulemia vien tik objektyvūs veiksniai. Tokios pasekmės gali sukelti ir įvairūs konkurenciją ribojantys veiksmai (pavyzdžiui, draudžiami susitarimai ar piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi), tačiau savaime kainų didėjimas negali būti laikomas tokių veiksmų įrodymu. Ir atvirkščiai, nors kainų didinimą gali skatinti objektyvios priežastys, tačiau jis gali būti įgyvendinamas konkurenciją ribojančiais veiksmais (pavyzdžiui, konkurentams susitarant tuo pat metu jas padidinti), dėl ko kainos gali didėti daugiau nei pagrįstai. Šis tyrimas buvo vykdomas siekiant nustatyti, kiek užfiksuotą mažmeninių kainų didėjimą skatina objektyvios priežastys, tokios, kaip žaliavų ir kitų išteklių kainų didėjimas. Šio tyrimo tikslas nėra padaryti išvadas apie konkurencijos pažeidimus. Nustatyti, ar jie buvo, padės, remiantis šio tyrimo preliminariomis išvadomis, pradėtas tyrimas pagal Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo nuostatas.

Maisto produktų gamyboje, be žaliavos, naudojamų pagrindinių materialinių išteklių (t.y. elektros, dujų, kuro, darbo užmokesčio) kainos 2009 m. – 2010 m. pirmojo pusmečio duomenimis<sup>19</sup> nerodė vieningos didėjimo tendencijos (tik elektros kaina padidėjo vidutiniškai 5,2 proc., tuo tarpu darbo užmokestis maisto produktų, gėrimų ir tabako pramonėje sumažėjo vidutiniškai 2,8 proc.). Dujos, lyginant su 2008 m., vidutiniškai atpigę 7 proc. Tik benzino ir dyzelino kainos per tą laikotarpį išaugo atitinkamai apie 6,5 ir 13 proc. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad 2009 m. įmonės Konkurencijos tarybai pateiktuose duomenyse<sup>20</sup> kuro ir energijos išlaidoms priskiria apie 5 proc. gaminių savikainos, manytina, kad užfiksuotas tam tikrų materialinių išteklių kainų didėjimas 2009-2010 m. dabartiniam maisto produktų didmeninių kainų didėjimui reikšmingos įtakos nedaro.

Rengiant šias išvadas nebuvo turima duomenų apie kitų išlaidų, kurios atskirų maisto produktų savikainoje gali sudaryti 15-30 proc., galimą padidėjimą, tačiau jo įtaka negali būti atmesta.

### **Pieno supirkimas ir pieno produktų gamyba**

Vidutinė pieno supirkimo kaina per metus padidėjo 50 proc., vidutinė didmeninė pieno produktų kaina Lietuvoje padidėjo tik 6,2 proc., eksporto – 43,8 proc. Vadovaujantis šiais duomenimis ir darant prielaidą, kad pieno produktų savikainos struktūroje žaliavos dalis nesikeitė ir vidutiniškai sudaro apie 55 proc. (2009 m. rinkos tyrimui įmonių pateikti duomenys), vidutinės didmeninės pieno produktų kainos padidėjimas nėra neįprastas. Tai taip pat leidžia manyti, kad vidutinė didmeninė pieno produktų kaina Lietuvoje galėjo didėti daugiau, tačiau supirkimo kainos didėjimo įtaka buvo nemaža dalimi neutralizuota dėl gerokai didesne dalimi padidėjusių eksporto kainų. Per 2010 m. pirmąjį pusmetį Lietuvos įmonių pagamintų pieno produktų vidaus rinkoje vertės išraiška parduota už 522,7 mln. Lt, tuo tarpu pajamos iš eksporto sudarė 566,9 mln. Lt<sup>21</sup>. Iš šių duomenų matyti, kad Lietuvos pieno pramonės įmonės gavo daugiau pajamų už eksportuotus produktus, nei už parduodamus vidaus rinkoje (Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. pieno ir jo produktų pardavimo Lietuvos rinkoje pajamos dar buvo šiek tiek didesnės nei 50 proc. pardavimo pajamų). Lyginant su atitinkamu praėjusių metų laikotarpiu, pajamos iš pieno produktų eksporto išaugo 16 proc., tuo tarpu pajamos iš

vidaus rinkos sumažėjo 6,1 proc.<sup>22</sup> Tai rodo esminę situacijos eksporto rinkose įtaką didmeninėms pieno produktų kainoms Lietuvoje.

Pieno supirkimo kainos, lyginant 25 ES valstybių duomenis, 2010 m. birželio mėn. lyginant su 2009 m. vidutiniškai išaugo 14 proc. (Lietuvoje - 45 proc.), tačiau Lietuvoje supirkimo kaina buvo mažiausia<sup>23</sup>. Tai gali daryti įtaką papildomam spartesniam pieno supirkimo kainų, o kartu ir pieno produktų kainų didėjimui.

Atsižvelgus į tai, galima daryti išvadą, kad pieno produktų didmeninėms kainoms Lietuvoje didžiausią įtaką daro situacija pieno produktų eksporto rinkose.

### **Grūdų supirkimas ir grūdų produktų gamyba**

Nuo 2008 m. pavasario iki 2009 m. rudens visų grūdų vidutinės supirkimo kainos gerokai sumažėjo (vidutiniškai trečdaliu) dėl mažėjančių kainų pasaulio rinkose. Prieš metus kainos pamažu pradėjo augti ir 2010 m. liepos mėn. maistinių kviečių ir rugių supirkimo kainos grįžo į 2009 m. vasaros lygį. 2010 m. rugpjūtį maistinių kviečių vidutinė supirkimo kaina jau viršijo praėjusių metų kainą 52,5 proc., maistinių rugių – net 88,9 proc.<sup>24</sup>

Grūdų kaina sudaro didžiąją dalį miltų kainos (2007 m. duomenimis ji sudarė apie 60 proc. savikainos<sup>25</sup>), todėl grūdų supirkimo kainų didėjimas daro esminę įtaką miltų gamybos savikainai. Atsižvelgiant į tai, bei į faktą, kad miltų vidutinės didmeninės kainos iš esmės padidėjo tik 2010 m. rugpjūčio mėn. pakilus maistinių grūdų supirkimo kainoms<sup>26</sup>, tokį padidėjimą galima laikyti pagrįstu.

Darant prielaidą, kad duonos gaminių savikainos struktūroje žaliavos dalis nesikeitė ir vidutiniškai sudaro tik apie 25 proc. (2009 m. rinkos tyrimui įmonių pateikti duomenys), ir atsižvelgiant į tai, kad grūdų supirkimo kaina, nepaisant jos ženklaus padidėjimo 2010 m. rugpjūčio mėn., visą laikotarpį nuo 2009 m. laikėsi panašiam lygyje ir šiuo metu vėl prognozuojamas jos mažėjimas, be to, miltų vidutinė didmeninė kaina iki 2010 m. rugpjūčio mėn. taip pat mažėjo, Konkurencijos tarybos turimi duomenys neleidžia pagrįsti teiginio, kad dėl grūdų supirkimo kainų augimo turėtų didėti duonos gaminių didmeninės kainos.

### **Mažmeninė prekyba**

Mažmeninės prekybos atveju būtina paminėti, kad viena iš maisto produktų pabrangimo nuo 2009 m. pradžios yra pridėtinės vertės mokesčio padidėjimas 2009 m. (nuo 18 iki 19 proc. 2009 m. sausio 1 d. bei nuo 19 iki 21 proc. tų pačių metų rugsėjo 1 d.).

Be to, Statistikos departamento duomenimis<sup>27</sup>, 2010 m. rugpjūčio mėn. palyginti su 2009 m. rugpjūčio mėn. mažmeninės prekybos apyvarta sumažėjo 6,4 proc. Šis nuosmukis yra didžiausias ES (lyginant 27 ES valstybių narių duomenis, *Eurostat* duomenimis<sup>28</sup>, minėtu laikotarpiu fiksuotas 1,27 proc. augimas). Sumažėjęs gyventojų skaičius (2 proc.) ir realus darbo užmokestis (5,8 proc.)<sup>29</sup> neabejotinai neigiamai paveikė mažmeninę prekybą užsiimančių ūkio subjektų pardavimo pajamas. Atsižvelgiant į tai, dėl sumažėjusios perkamosios galios labiausiai turėjo sumažėti elastingos paklausos prekių paklausa, o būtiniausių maisto produktų paklausa nėra elastinga, sumažėjusios pardavimo pajamos galėjo būti bent iš dalies kompensuojamos didinant būtiniausių maisto produktų mažmeninę kainą.

Vertinant pokyčius mažmeninių kainų struktūrose ir palyginus LAEI informaciją<sup>30</sup> apie 2007-2010 m. rugpjūčio mėn. grūdų ir pieno produktų mažmeninių kainų struktūras, 2010 m. birželio – rugpjūčio mėnesiais jose nėra pastebima ypatingų pasikeitimų lyginant su ankstesniais laikotarpiais. Įvairūs pokyčiai kainos struktūroje vyko visą laikotarpį nuo 2007 m. Vis dėlto būtina išskirti bendrą tendenciją, kad per minėtą laikotarpį mažmenininkų dalyje įvyko didžiausias padidėjimas (preybos antkainio), ir būtent šioje vienintelėje grandyje visais atvejais pastebimas padidėjimas, ypač nuo 2009 m. pradžios. Tai gali signalizuoti apie susilpnėjusią konkurenciją tarp prekybos tinklų. Kai kurių

produktų (pavyzdžiui, miltų, geriamojo pieno) didžiausią mažmeninės kainos dalį sudaro būtent prekybos atkainis – 2010 m. rugpjūčio mėn. atitinkamai 31 ir 37,2 proc.

Batono mažmeninė kaina (Lt/t) ženkliai išaugo 2007 m. rugsėjo – 2008 m. rugsėjo mėn., savo ruožtu duonos pramonės dalis (procentais) kainos struktūroje nuo 2007 metų išlieka daugmaž vienoda, o prekybos atkainis padidėjo nuo 14 iki 20 proc. Pastarasis pradėjo didėti nuo 2008 metų vidurio; 20 proc. dalis buvo pasiekta 2009 m. pavasarį ir nuo to laiko svyruoja 20-23 proc. ribose. Ruginės duonos mažmeninė kaina (Lt/t) didėjo iki 2009 m. pavasario, po to kiek sumažėjo ir nuo to laiko išlieka daugmaž vienoda. Prekybos atkainis itin padidėjo 2010 m. pradžioje (nuo 20 iki 29,6 proc.), nuo to laiko jis svyruoja apie 28 proc. Kvietinių miltų mažmeninė kaina (Lt/t) smarkiai išaugo 2007 m. rugsėjo – spalio mėn., tais metais taip pat labai padidėjus kviečių supirkimo kainoms. Vis dėlto po šio mažmeninės kainos išaugimo toliau ji beveik nesikeitė, o kainos struktūroje ypač smarkiai padidėjo prekybos atkainis (nuo 20 iki daugiau kaip 40 proc., didelis augimas prasidėjo 2009 m. pradžioje), ir jis sudaro didžiausią kainos dalį.

Pieno produktų srityje taip pat aiškiai pastebima mažmenininkų dalies didėjimo tendencija, ypač 2008 m. pavasarį pradėjus smarkiai mažėti pieno supirkimo kainai. Geriamojo pieno mažmeninė kaina (Lt/kg) 2007-2010 m. svyravo, ypač didelis sumažėjimas pastebėtas 2009 m. rudenį, šiuo metu kaina grįžta į 2008 m. lygį. Kainos struktūroje labiausiai išaugo prekybos atkainis (30 proc. dalis pasiekta 2009 m. viduryje), ir jis sudaro didžiausią kainos dalį, savo ruožtu žemdirbių dalis, ženkliai sumažėjusi 2009 m. pradžioje (iki 20 proc.), šiuo metu grįžta į 2007 m. lygį (28 proc.). Kurį laiką daugmaž pastovi buvusi perdirbimo įmonių dalis (apie 38 proc.) pieno produktų mažmeninių kainų struktūroje vėliau, nuo 2009 m. rudens, pastebimai sumažėjo (iki 24 proc.) išaugus pieno supirkimo kainai ir tuo pačiu didėjant mažmenininkų daliai. „Tilsit“ tipo sūrio mažmeninės kainos struktūroje žemdirbių dalis beveik grįžo į 2008 m. pabaigos lygį (31 proc.), po ženklaus sumažėjimo 2009 m., o tuo pačiu laikotarpiu didžiąją mažmeninės kainos dalį sudariusi perdirbimo įmonių dalis sumažėjo nuo 40 iki 31 proc. Savo ruožtu mažmenininkų dalis, staiga išaugusi 2009 m. pradžioje (nuo 13 iki 24 proc.) ir tų pačių metų spalio mėn. padidėjusi iki 27 proc., nuo 2010 m. pradžios svyruoja apie 21 proc.

Prekybos atkainio augimas visais atvejais pieno ir grūdų produktų sektoriuje susijęs su konkrečiu laikotarpiu, kurio metu krito mažmeninės prekybos apyvarta. Konkurencijos tarybos surinkti duomenys neleidžia pieno ir grūdų produktų vidutinių mažmeninių kainų padidėjimo 2009-2010 m. rugsėjo mėn. pagrįsti vien tik jų didmeninių kainų didėjimu. Duonos produktų atveju nagrinėjamu laikotarpiu vidutinės didmeninės kainos mažėjo, tačiau mažmeninės kainos - augo. Pieno produktų atveju mažmeninių kainų augimas viršijo užfiksuotą vidutinių didmeninių kainų didėjimą.

Statistikos departamento duomenimis<sup>31</sup>, 2009 m. Lietuvos įmonių procentinis bendrojo pelno ir pajamų santykis<sup>32</sup> visus keturis ketvirčius buvo apie 20 proc. Tikėtina, kad 2010 m. šis dydis yra panašus, todėl vidutinė mažmenininkų dalis maisto produktų mažmeninių kainų struktūroje nėra neįprastai didelė, lyginant ir su kitose šalyse veikiančių mažmeninės prekybos įmonių rodikliais<sup>33</sup>.

Tačiau stebėtas mažmenininkų dalies reikšmingas padidėjimas kai kurių maisto produktų mažmeninėje kainoje gali liudyti sumažėjusią prekybos tinklų konkurenciją.

#### **IV. Išvados ir pasiūlymai**

Pastaruoju metu pastebėtas kai kurių maisto produktų kainų augimas būdingas ne tik Lietuvai. Kainų augimo galimybė buvo prognozuojama net ES lygiu dar 2009 m., išanalizavus 2007-2008 m. vykusius žemės ūkio prekių ir maisto produktų kainų pokyčius. Maisto produktų atveju kainų didėjimą gali veikti struktūriniai veiksniai (pavyzdžiui, gyventojų skaičiaus pasaulyje augimas, besivystančių ekonomikų pajamų didėjimas) ar tam tikri laikini veiksniai (pavyzdžiui, nepalankios gamtinės sąlygos, valstybių taikomi eksporto draudimai). Dažnai stebimas labai greitas kainų kilimas kylant gamybos išteklių kainoms ir žymiai lėtesnis jų mažėjimas reaguojant į pastarųjų kainų mažėjimą nėra neįprastas

konkurencinėms rinkoms ir nebūtinai reiškia oligopolijos veikimo ypatumus ar draudžiamų susitarimų egzistavimą. Ši reakcija, be kita ko, priklauso ir nuo maisto produktų grandinėje veikiančių tarpininkų skaičiaus, konkurencinės grandžių struktūros bei sandorio šalių derybinės galios skirtumų. Kita vertus, įtaką kainoms gali daryti ir antikonkurenciniai veiksmai.

Šio tyrimo metu įvertinus pagrindinių gamybos išteklių kainų pasikeitimus ir pieno bei grūdų produktų didmeninių bei mažmeninių kainų reakciją, nustatyta, kad vien šių išteklių kainų pasikeitimai nepaaiškina per metus įvykusio pieno ir duonos produktų mažmeninių kainų padidėjimo.

Atsižvelgus į tai, kad surinkta informacija neleidžia daryti išvados, jog pastarojo meto maisto produktų kainų padidėjimas gali būti paaiškintas vien objektyviomis ekonominėmis priežastimis, o taip pat esant pagrindo įtarti antikonkurencinių veikslių buvimo galimybę, pradėtas tyrimas pagal Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo nuostatas, kad būtų įvertinta, ar maisto produktus gaminantys ir (ar) juos parduodantys ūkio subjektai neatliko Konkurencijos įstatymo 5 straipsnio nuostatomis draudžiamų veikslių (t.y. ar nėra arba nebuvo sudarę tarpusavio susitarimų, nederino veikslių), dėl kurių būtų padidėjusios kainos.

Šiuo metu Konkurencijos taryba taip pat vykdo Lietuvos Respublikos mažmeninės prekybos įmonių nesąžiningų veikslių draudimo įstatymo nuostatų veiksmingumo įvertinimą ir prireikus teiks minėto įstatymo pataisas<sup>34</sup>.

Pritardama siekiui didinti vartotojų galimybes palyginti skirtingų maisto produktų kainas, nes geriau informuoti vartotojai gali skatinti didesnę konkurenciją tarp prekybos tinklų, Konkurencijos taryba pasisako už tam tikros dalies būtiniausių maisto produktų mažmeninių kainų atskiruose prekybos tinkluose ir joms taikomo vidutinio prekybos antkainio viešą skelbimą.

Tyrimą atliko 2010 m. rugsėjo 20 d. Konkurencijos tarybos pirmininko įsakymu Nr. 1V-153 sudaryta maisto produktų kainų tyrimo grupė.

Tyrimo grupės vadovė

Jurgita Ratkevičiūtė

Tvirtinu:

Pirmininkas

Jonas Rasimas

- <sup>1</sup> Apibendrinti ŽŪMPRIS savaitinių mažmeninės rinkos tyrimų duomenys už laikotarpį nuo 2010 m. birželio 3 d. iki rugsėjo 17 d. (atsiūsta elektroniniu paštu).
- <sup>2</sup> LAEI sektorinė analizė (parengta Konkurencijos tarybos prašymu ir atsiūsta elektroniniu paštu), 1.2 pav., 2.1 pav., 2.3 pav., 2.5-2.8 pav.
- <sup>3</sup> Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos Ekonomikos ir programų vertinimo departamento Ekonominės analizės skyriaus pažyma apie mažmenines kainas 2010-09-14, pateikta Ministro Pirmininko tarnybai.
- <sup>4</sup> Žr. 2 išnaša.
- <sup>5</sup> [http://www.baltic-course.com/eng/markets\\_and\\_companies/?doc=30646](http://www.baltic-course.com/eng/markets_and_companies/?doc=30646).
- <sup>6</sup> <http://www.estonianfreepress.com/2010/06/energy-and-food-prices-rose-in-may/>;  
<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=36475959>.
- <sup>7</sup> <http://www.zeit.de/wirtschaft/unternehmen/2010-08/lebensmittelpreise>.
- <sup>8</sup> [http://www.alfa.lt/straipsnis/10407452/?Didziojoje\\_Britanijoje\\_auga\\_maisto\\_kainos=2010-09-08\\_09-39](http://www.alfa.lt/straipsnis/10407452/?Didziojoje_Britanijoje_auga_maisto_kainos=2010-09-08_09-39).
- <sup>9</sup> <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0591:FIN:LT:HTML>.
- <sup>10</sup> Kimmel, Sheldon, "Why Prices Rise Faster than they Fall": <http://www.justice.gov/atr/public/eag/248396.pdf>.
- <sup>11</sup> Food supply chain monitor: Food supply chain – Annual rates of price change.  
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/hicp/data/database>.
- <sup>12</sup> <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=7957>.
- <sup>13</sup> [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY\\_PUBLIC/2-06102010-AP/EN/2-06102010-AP-EN.PDF](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-06102010-AP/EN/2-06102010-AP-EN.PDF).
- <sup>14</sup> <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=8054>.
- <sup>15</sup> Žr. 5-8 išnašas.
- <sup>16</sup> [http://www.oecd.org/document/29/0,3343,en\\_2649\\_37401\\_45430045\\_1\\_11\\_37401\\_00.html](http://www.oecd.org/document/29/0,3343,en_2649_37401_45430045_1_11_37401_00.html);  
[http://english.pravda.ru/business/finance/24-06-2010/113993-food\\_prices-0/](http://english.pravda.ru/business/finance/24-06-2010/113993-food_prices-0/).
- <sup>17</sup> Gaminių gamyba 2009. 10 – Maisto produktų gamyba.
- <sup>18</sup> Gaminių gamyba 2009. 10 – Maisto produktų gamyba.
- <sup>19</sup> LAEI sektorinė analizė (parengta Konkurencijos tarybos prašymu ir atsiūsta elektroniniu paštu), 1-4 pav.
- <sup>20</sup> 2009 m. rinkos tyrimui pieno ir duonos produktų gamintojų pateikti duomenys Konkurencijos tarybai.
- <sup>21</sup> Žemės ūkio ir maisto produktų vartojimo ir kainų tendencijų analizė 2010 m. I pusmetis. LAEI (atsiūsta elektroniniu paštu). 8-9 psl.
- <sup>22</sup> Ten pat.
- <sup>23</sup> LAEI sektorinė analizė (parengta Konkurencijos tarybos prašymu ir atsiūsta elektroniniu paštu), 1.1 lentelė.
- <sup>24</sup> LAEI sektorinė analizė (parengta Konkurencijos tarybos prašymu ir atsiūsta elektroniniu paštu), 16-17 psl.
- <sup>25</sup> 2007 m. rinkos tyrimui miltų gamintojų pateikti duomenys Konkurencijos tarybai.
- <sup>26</sup> LAEI sektorinė analizė (parengta Konkurencijos tarybos prašymu ir atsiūsta elektroniniu paštu), 2.1 pav., 2.3 pav., 2.5-2.6 pav.
- <sup>27</sup> <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=8018>.
- <sup>28</sup> <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/euroindicators/peeis>.
- <sup>29</sup> <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=7683>.
- <sup>30</sup> LAEI sektorinė analizė (parengta Konkurencijos tarybos prašymu ir atsiūsta elektroniniu paštu), 1.9-1.10 pav., 2.13 pav., 2.15 pav., 2.17 pav.
- <sup>31</sup> Įmonių finansiniai rodikliai 2009. 88 psl.
- <sup>32</sup> Procentinis bendrojo pelno ir pajamų santykis apskaičiuojamas iš pardavimo pajamų atėmus pardavimo savikainą, gautą dydį padalinus iš pardavimo pajamų bei padauginus iš 100.
- <sup>33</sup> [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY\\_OFFPUB/KS-DH-03-001/EN/KS-DH-03-001-EN.PDF](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DH-03-001/EN/KS-DH-03-001-EN.PDF), 66 psl. Pagal 6.1 lentelės duomenis, ES 15 mažmeninės prekybos procentinis bendrojo pelno ir pajamų santykis buvo 19,3 proc.
- <sup>34</sup> Mažmeninės prekybos įmonių nesąžiningų veiksmų draudimo įstatymo (Žin., 2010, Nr. 1-31) 14 straipsnyje nustatyta, kad Konkurencijos taryba, esant būtinybei, pasiūlymus dėl įstatymo tobulinimo Lietuvos Respublikos Vyriausybei teikia nuo 2011 m. kiekvienais metais iki kovo 1 dienos.